

közoktatásügyi miniszter előterjesztésére tehet. A kivétel engedélyezésére vonatkozó előterjesztést azért volt célszerű egy miniszter kezébe helyezni, mert ha ugyanabban az épületben több miniszter főfelügyelete alatt álló iskola vagy kisededóvoda működik, fennforogna az a veszély, hogy több miniszter egymással ellentétes határozatokat hoz.

Nemcsak a községi, hanem a vallásfelekezeti iskoláknál, kisededóvodáknál is az iskolafenntartás terheit nagy részben a város, a község, esetleg valamely vállalat viselte. Az állami költségvetés súlyos terhelését jelentené és az iskolák, kisededóvodák dologi ellátásának színvonalát veszélyeztetné, ha ezt a támogatást máról-holnapra teljesen megszüntetnék. A kormány kap tehát felhatalmazást egyrészt arra, hogy a jelenleg is viselt és nem állami iskolákkal, kisededóvodákkal kapcsolatos terhek további hordozása tekintetében intézkedjék, illetőleg, hogy az állami iskolák, kisededóvodák dologi terheinek viselésére egységes szabályokat állapítson meg. A jelenlegi helyzet ugyanis az, hogy az állami általános és népiskolák, valamint a kisededóvodák dologi terheit jelentős mértékben a városok, továbbá a nagy- és kisközségek viselik. Ezeknek a terheknek, vagy legalább azok jelentős részének további viselése nemcsak állami költségvetés szempontjából indokolt, hanem azért is, mert a városok, a nagy- és kisközségek a dologi fenntartást saját eszközeikkel és a helyi viszonyok ismeretében olcsóbban és kielégítőbben tudják biztosítani, mint az állam (4. §).

A törvényjavaslat 5. §-a arra is lehetőséget kíván biztosítani, hogy a törvény hatálybalépése után is létesülhessen nem az állam által fenntartott iskola, kisededóvoda; ehhez azonban a kormány előzetes engedélye szükséges.

A törvényjavaslat 6. §-a hatályba léptető rendelkezést tartalmaz és a törvény végrehajtását az illetékes miniszterekre bízta. Mivel azonban a nem állami iskolák vagy kisededóvodák egy részében ugyanabban az épületben más és másminiszter főhatósága alá tartozó iskolák is működnek és a nem állami iskolafenntartók nagy része többfajta iskolát tart fenn, az intézkedések egységes szellemét kívánja biztosítani a vallás-és közoktatásügyi miniszternek közreműködése a más miniszter alá tartozó iskolákra vonatkozó rendelkezések kiadásában.

BIBÓ ISTVÁN

Zsidókérdés Magyarországon 1944 után (1948)

In: Bibó István válogatott művei. II. köt.
Budapest, 1986, Magvető. (621–799). 778–787.

Bibó István (Budapest, 1911. augusztus 7. – Budapest, 1979. május 10.) jogász, szociológus, politológus. 1934-ben szerzett államtudományi doktori oklevelet a Szegedi Egyetemen. Ösztöndíjasként 1933–1934-ben a bécsi egyetem tanult nemzetközi és igazgatási jogot, 1935-ben Genfben nemzetközi jogot, diplomácia- és politikatörténetet.

1936-ban a Hágai Nemzetközi Jogi Akadémia ösztöndíjasa volt. 1934 és 1936 között a budapesti törvényszéken dolgozott fogalmazó gyakornokként, 1936–1938-ban a büntetőbírószéken, majd a központi járásbírószéken joggyakornokként, 1938-ban a budapesti törvényszéken volt bírósági jegyző. 1938-tól az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott bírósági jegyzőként, 1939–1940-ben bírósági titkár, 1941 és 1944 között miniszteri titkár és törvényszáki bírósági bírósági. 1940-től a jogbölcsélet magántanára a szegedi, majd a kolozsvári egyetemen. 1942 és 1944 között a Magyar Társadalomtudományi Társulat titkári posztját töltötte be. 1945 tavaszán az Ideiglenes Nemzeti Kormány Belügyminisztériumában Közigazgatási osztály főnöke, májustól miniszteri tanácsosként a törvényelőkészítő főosztály vezetője, 1945 szeptemberétől miniszteri osztályfőnöként az közigazgatási főosztály vezetője volt. 1946 és 1950 között a szegedi egyetemen a politikatudomány nyilvános és rendes tanáraként dolgozott. 1946–1947-ben a budapesti Teleki Pál (1947-től Kelet-Európai) tudományos intézet kormánybiztosa, 1947-től ügyvezető alelnöke, 1948-tól elnöke lett. 1947 és 1949 között ő volt a Társadalomtudományi Intézet igazgatója is. 1946-tól az MTA levelező, 1949-től tanácskozási jogú tagja volt. A baloldali hatalomátvétel után minden tisztségét elvesztette, a szegedi egyetemen nyugdíjazták. 1951 és 1957 között a budapesti egyetem könyvtárának munkatársa volt. 1956-ban részt vett a Petőfi Párt megalakításában, november 2-től nagy Imre második kormányának államminisztere volt. 1957-ben előbb életfogytiglanra, majd 15 év fegyházra ítélték. 1963 márciusában amnesztiával szabadult. 1963 és 1971 között a KSH könyvtárának tudományos munkatársa volt. 1945 és 1948 között meghatározóan fontos szakmai írásokat publikált (*A magyar demokrácia válsága 1945, A kelet-európai kisállamok nyomorúsága 1946, A magyar társadalomfejlődés 1947, Zsidókérdés Magyarországon 1944 után 1948*), melyek a maguk eszközeivel a demokratikus társadalmi viszonyok védelmét szolgálták.

A Zsidókérdés Magyarországon 1944 után című nagy terjedelmű tanulmányában a zsidó-nem zsidó együttélés múltját, a holokauszt körülményeit, a második világháború után kialakult helyzetet, az egymás megértésének hiányát és az antiszemitizmus továbbélésének/újraéledésének kérdését vizsgálta.

Az ellenforradalmi kormányzati rendszer összeomlása igen széles területen kicserélte Magyarországon a társadalmi hatalmi helyzeteket, a társadalmi és vagyoni lehetőségek és a – vagyoni jólétnek sok vonatkozásban helyébe lépő – kedvezmények és előnyök birtokosait, s azokat, kik emberek mindennemű értékelésében és kiválogatásában, vagyis a társadalmi lehetőségek elosztásában részt vesznek. Antiszemiták és érzékeny kedélyű zsidók időnként fantasztikus arányszámokat közölnek arról, hogy ez a kicserélődés milyen mértékben történt zsidók és egykori zsidótörvények által érintettek javára. Nincs értelme ezt a tárgyat elkerülni, mert az ország nem zsidó és zsidó része egyaránt hosszú időre elvesztette ebben a kérdésben az ártatlanságát és gyanútlanágát; bármennyire élénken él is az erre irányuló rossz emlékű hatósági arányszámvizsgálatok emléke, azért ezeket az arányszámokat időnként az ügyeket intéző illetékeseken nem hivatalosan ma is megszámojják. Nekünk azonban nem kell

utánaszámolnunk, vajon a valóság jobban vagy kevésbé közelíti-e meg ezeket a népi statisztikákat, mert e nélkül is számba vehetjük e kicserélődés összetevőit.

Közvetlen a felszabadulás után egyidejűleg történt a nagybirtokos rétegnek, az ellenforradalmi kormányzat nagyhivatalnoki karának és a gazdasági élet jobboldal felé kompromittált szereplőinek a letűnése, s a volt baloldali ellenzék és a munkásmozgalom pártjainak igazgatási és politikai hatalomra jutása, a gazdasági élet állami és államosított részének új, jobboldal felé nem kompromittált vezetőkkel való ellátása a nagytőke időleges helyreállítása, a zsidók gazdasági és társadalmi érvényesülését korlátozó jogszabálybeli és tényleges korlátok ledőlése, s különféle veszteségeik részbeni kárpótlása. Mindezekhez csatlakozott, mint egészen átmeneti jelenség, az infláció által felvetett spekuláns, feketéző vagy egyszerűen csak könnyen kereső egzisztenciák rövid virágzása. A nagytőkét az ipari államosítás utóbb lényegesen összefűzte zsugorította, viszont párhuzamosan mind nagyobb mértékben megnövelte az államosított ipar vezetőinek jelentőségét. A felsorolt különféle csoportok többé-kevésbé ismeretes zsidó-nem zsidó arányszámai alapján bizonyosra vehetjük, hogy a kicserélődésnek, illetőleg részben a régi állapot visszaállításának e folyamata együttvéve elég széles körben zajlott zsidók és zsidótörvények által érintettek javára. Annak azonban, hogy ennek a kicserélődésnek valami közös mozgatója lenne, ellene mond a tekintélyes, részben zsidó tőkésrétegek és kapitalista egzisztenciák ellen irányuló politika megerősödése, melynek nyomán legújabbban olyan kivándorlási hullám indult meg ezek körében, ami igen kétes színben tünteti fel az antiszemita által feltételezett zsidó hatalom hatékonyságát, s ezt a kétséget az állam által kijelölt gazdasági vezetők arányszámainak kutatása sem egyenlítheti ki teljesen. Az igazság az, hogy az egész kicserélődés részben régi vagy helyreállított társadalmi-gazdasági szerkezeten alapuló vagyoni helyzetekből és pozíciókból, részben a lehetőségeknek és kiemelkedő előnyöknek új szocialista elosztásából és részben teljesen átmeneti konjunktúrákból tevődik össze, s tejjésséggel forrongó állapotban van? s zsidó vonatkozásban az az egyetlen közös értelme és közös nevezője, hogy mindeme részfolyamatok mind a zsidóüldözések megszűnése és a zsidóüldözök eltűnése után egyszerre következett be.[...]

A fasiszmus Európa-szerte előidézte a közösségi fegyelem ama intézményeinek, és beidegződéseinek teljes felborulását, melyek a nyers uralomvágyat, hatalmi túltengést, emberi kegyetlenséget és az elvi célokkal, eszmékkel és gondolatrendszerekkel szemben érzéketlen önzést korlátozták, s Európa-szerte minden országból kiválasztotta a fasiszta indulatú és fasiszta erkölcsű ember típusát, azét az emberét, aki örömmel kész felrúgni a társadalmat objektív célok alá vető rendező elvek kényelmetlen ellenőrzését a maga erőszakának érvényesülése kedvéért. Magyarország, az egész Közép-Európával együtt, mind a fasiszmus mögött lévő társadalmi erők, indulatok és zsákutcák miatt, mind a zsidók közép-európai helyzete folytán eleve el volt jegyezve azzal, hogy a fasiszmusnak egy antiszemita változatát éli át, a német szomszédság és túlhatalom pedig külön is közrejátszott abban, hogy a zsidógyűlölet és zsidóüldözés nagyobb legyen, mint amennyit egy magyar fasiszmus magától produkált volna. Ez pedig annyit jelent, hogy az egész fasiszta kiválogatódás próbaköve nagy részben éppen a zsidókhoz és a

zsidó származásúakhoz való viszonyulás lett, akiket a zsidóüldözések oly mértékben elkülönítettek, ahogyan soha semmi azelőtt. A fasizmus tehát kizárólag a nem zsidó magyar társadalmon végezte el a maga politikai és erkölcsi kiválogatását, mely oly mértékű volt, amilyennek a magyar társadalom, a szabadságharcot is beleszámítva, évszázadok óta alávetve nem volt. Az első zsidótörvénytől az ellenforradalmi kormányzás véres összeomlásáig terjedő elég hosszú idő alatt mindenki, akit a zsidótörvények nem érintettek, a lehető legnagyobb mértékben és mennyiségben kapta meg a kísértést és alkalmat ahhoz, hogy hatalmi tébolyba essék embertelen és kegyetlen legyen, hálátlan és aljas legyen, erőszakosan vagy erkölcstelenül érvényesülhessen, hatalomhoz és jóléthez jusson, azt felelőtlenül élvezhesse. Ezek a lehetőségek a zsidótörvények által nem érintettek közül nemcsak, hogy az utolsóig kiválasztottak minden aljas és alantas lelkű embert, hanem az átlagosan tisztességes emberekből is kihoztak minden rosszat, ami csak rejtve bennük volt.

Innen adódik az a momentum, amelyen keresztül a zsidók helyzete a magyarok demokratikus erkölcsi és vezetői kiválasztását megzavarta: az, hogy a fasizmus kiválogató hatása zsidókkal és zsidótörvény által érintettekkel szemben – akik között természetesen ugyanannyi vagy nem lényegesen kevesebb a fasiszta alkatúak száma – nem érvényesült. A fasizmus bukásakor tehát ott állott egymás mellett a magyar társadalom nem zsidó és zsidó része; az egyik kiválogatva és bőséges arányban kompromittálva, a másik, az irtózatos mennyiségű ártatlan szenvedés jogainak birtokában és a fasizmusban kompromittálhatatlanul. Hiába szögezték le hangosan is, hivatalosan is, hogy a zsidótörvények által érintettség magában még senkit sem tesz demokratává, azért gyakorlatilag, elegendő számú demokrata hiányában, mégiscsak jelentőségre jutott az a tény, hogy a zsidókban legalább a demokratikus kiválasztás negatív feltétele, a fasizmusban való kompromittálhatatlanság, feltehetően megvan. [...]

A fasiszta alkatú embereknek a demokrácia nevében való fellépése főleg a forradalmi erőszak helyzeteiben vált veszedelmessé. Nagyon fontos, hogy világos különbséget tudjunk tenni forradalmiság és fasiszta erőszak között, aminek egy kalap alá vételére különösen a konzervatív elemek hajlanak, akik számára mindkettő egyszerűen a szerzett jogok, a formai jogi eljárások és a szelíd módszerek félre tételét jelenti.

A kommunizmusnak a zsidók hatalmi törekvéseivel való azonosítása régi jelszava mind az európai konzervativizmusnak, mind az európai fasizmus számos áramlatának. Magyarországon különösen az első tanácsköztársaság után vált ez az azonosítás az ellenforradalmi közélet közhelyévé, úgyannyira, hogy a magyar középosztályi körökben általános elképzelés, hogy a kommunizmus vezetésében és általános irányvonalában egyszerűen zsidó érdekek és célok érvényesülnek. [...]

A zsidókra is kíméletlenül kiterjedő nagyipari államosítás volt talán az első lépés, amely ennek a szemléletnek a biztonságát komolyan megrendítette. Nagyobb perspektívában pedig a legjobb példa, a zsidók helyzetének oroszországi fejlődése, mely világosan mutatja, hogy a kommunizmus fejlődését anélkül, hogy az elején „zsidóbarát” lett volna, s utóbb „zsidóellenes”-sé vált volna, egészen más erők mozgatják, mint a zsidókhoz való viszony.

Az ellenben igaz, hogy zsidó értelmiségi és zsidó kézműves rétegek aránylag könnyebben és gyorsabban reagáltak a kommunizmusra, ami elég könnyen magyarázható a zsidóságnak a feudalizmushoz és a kapitalizmushoz való másféle viszonyából és nagyobb fokú társadalomkritikai készenlétéből. A szocializmus, különösen a marxista szocializmus elfogadásának fontos előzménye a kapitalizmus belső logikájának végső következményéig való végiggondolása: ezért arisztokratikus-jobbági szellemmel telt emberek a marxizmus pusztamegértéséig is nehezen juthatnak el. [...]

A hitlerizmus zsidóüldözésének európai méretű kibontakozása után ugyanis Európa-szerte kialakult az a helyzet, hogy a zsidóüldözésekkel két komoly tényező fordult hatásosan szembe: az egyik a harcos baloldaliság, s azon belül mindenekelőtt a kommunizmus, a másik az európai tradíció különféle komolyabb fellegvárjai, egyházak, konzervatív bürokrácia, konzervatív közép rétegek. Nem vitás, hogy Európa-szerte az első tényező volt a nagyobb lendületű, de a második tényező, nem annyira a világnézeti harc terén, hanem a zsidók közvetlen fizikai védelmezése és megmentése terén nem csekély erőt tudott felvonultatni. Magyarországon azonban ebben a kérdésben az európai konzervativizmus erői, mint láttuk, minden alkalmi erőfeszítés ellenére egészében csődöt mondtak, elsősorban azért, mert a fasizmussal már előzőleg fertőzött ellenforradalmisággal való kapcsolatuk a döntő pillanatokban bizonytalanná tette őket. Ennek lett az a következménye, hogy a magyar zsidóságnak az az alapjában véve apolitikus tömege, mely addig meglehetősen passzívan követett egy nagyjából konzervatív jellegű liberális-kapitalista felső vezetést, most az zsidóüldözések kérdésében mind az erkölcsi helyállás, mind a fizikai védelem terén nem látott mást, mint a kommunista pártot. Nem azt jelenti ez, hogy ez a tömeg többségében kommunistává lett volna, még kevésbé tudja követni a kommunista pártot a különböző kapitalistaellenes akciók után; csak éppen azt tartja számon, hogy egy, a kapitalizmust helyreállító kormányzás Magyarországon egyúttal ellenforradalmi, antiszemita akciókat is jelentene. A kérdés illetően beállítást senkinek sincs joga kifogásolni, csak éppen, mint tömeges jelenség, bizonyos problémákat vet fel.

Ennek a problémának van olyan része mellyel a munkásmozgalom is időszerűnek tartja foglalkozni: ti. hogy e csatlakozó tömeg tekintélyes részében életvitel, életideálok, gondolkodási formák tekintetében alapvető polgári beidegződések élnek. Ezt felesleges is hosszasan magyaráznom, mert az az erély, és keménység, amivel a párt ezeket a polgári tendenciákat saját kereteiben üldözi és szükség esetén teljesen kirekeszti, s általában a tőkés és kereskedő egzisztenciák lehetőségeinek a megszorítása irányában eljár, inkább keményebb, mintsem enyhébb annál, amit a kívülről szemlélő szükségesnek tarthat.

A csatlakozóknak egy további csoportja azonban már nem ilyen könnyen felismerhető, bár a probléma, amit okoznak, szintén elég nyilvános és elég világos: ez azoknak a csoportja, akiket annak tudata visz csatlakozásra és tűzön-vízen keresztül való megbízhatóságra, hogy a kommunisták követelik és viszik keresztül a legerélyesebben ellenfeleikkel, mindenekelőtt a fasizmussal szemben a legkeményebb támadó- és büntetőakciókat, s juttatnak híveiknek erős és hatásos hatalmi

helyzeteket. Ennek kedvéért ez a lelkiállapot szívesen és nehézség nélkül adja fel, ha kell, teljesen, polgári beidegződéseit és tendenciáit is. Ennek a lelkiállapotnak két nagyon különböző erkölcsi megítélés alá eső összetevője van: az egyik, a ritkább, az elszenvedett bántalmak után nyugalmat találni nem tudó elégtétel-keresés, a másik a gyakoribb, a hatalmi túltengés, az erőszak és az uralom önmagáért való szeretete, az, amit fentebb fasiszta alkatnak nevezünk. Ilyen tendenciákkal szemben kiválogatást végezni nem könnyű és nem gyorsan elvégezhető dolog, mert ha a hangsúly a kemény módszerek üldözésére kerül, akkor a forradalmiság jut veszélybe, ha pedig a zsidók mellőzésére, akkor a fasiszta elemek csökkentése helyett azok erősödését idézi elő.

3.1.2. Társadalompolitika

Válogatás a koalíciós korszak polgári pártjainak társadalompolitikai programjaiból

In: Izsák Lajos: Polgári pártok és programjaik Magyarországon 1944–1956.
Budapest, 1994, Pannónia. 218–243.

Az 1945. novemberi választásokon 6 párt indult. A baloldalt a Magyar Kommunista Párt, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Parasztpárt képviselte, míg a polgári demokrácia talaján a Kisgazdapárt és a Polgári Demokrata Párt állt. A Demokrata Néppárt az utolsó pillanatban kapta meg a választásokon való indulás jogát, ezért szervezési okokból ekkor végül nem szállt be a küzdelembe, képviselői kisgazda színekben indultak. A választásokon az FKGP szerzett (57%-os) abszolút többséget, a választók egyértelműen a magántulajdonon alapuló piacgazdaság és a parlamentáris demokrácia, nem pedig a szocializmus mellett voksoltak. A polgári erők győzelme ellenére nagykoalíciós kormány alakult. Az 1945–1947 közötti belpolitikai küzdelmekben a kommunista–szociáldemokrata–parasztpárti blokk a társadalmi forradalom szocialista irányba történő folytatását sikerrel kivitelezte, míg a polgári erők folyamatosan hátrálni kényszerültek. A kommunisták szalámi taktikája megosztotta és felőrölte a politikai ellenfeleket. 1949 februárjában az utolsó ellenzéki párt, a Demokrata Néppárt is kimondta önfeloszlatását. A forrásrészlet a koalíciós korszak polgári pártjainak néhány jellemző szociálpolitikai elképzelését és a mögöttük álló koncepciókat mutatja be, amelyek társadalompolitikai alternatívákat jelenthettek volna a szocialista megoldással szemben. Ezek kivitelezésének a politikai realitása azonban az idő előre haladásával egyre kisebb lett, míg végül a lehetőségszféra teljes beszűkülése után sor került a hatalom kommunisták által történő teljes kisajátítására.